

S O K F É L E .

66. Szám. Béts. Augustus 16-dikán. (14) 1853

Emlékeztető Jegyzetek.

A u g u s t u s .

14 Aug. — 1806. József Nádorunk megtekinti Murány omladványait.

15 Aug. — 1000. Ditső első Királyunk koronázása. — 1038. Halála napja. — 1549. Gróf Salm elfoglalja Murányt 's kiirtja belőle a' szörnyeteget Basót, ki hallatlan tsinokért az ország színe előtt bévádoltatván az 1548-ki 49-ik törvénytzikkelyi értelménél fogva a' haza rendbontó ellenségének hirdettetett. — 1685. Seregeink győzedelme Esztergam mellett. — 1799. Hadaink megverik Novinál a' Frantziákat. — 1827. Nagy Váradon megnyitattik ünnepélyes szertartással az új ispotály szegény polgárok számára.

16 Aug. — 1717. Eugen megveri Belgrád alatt a' Török tömén-telen hadait, bevészi Belgrádot, utánna Semendriát, Orsovát 's Szabátsot. — 1762. Daun megverettetik a' Poroszok által.

Oskolák állapotja a' tizenötödik században.

Jóllehet a' római literatúrának virágzó korszakaszától oltá mindenkor találtattak férfiak, kik a' tudományokat nagy buzgósággal, 's magas érzéssel mivellék; ezek mind azon által a' vad durvaságnak elterjedésekor vissza vonák magokat, 's mintegy a' nagy távolságban egymástól álló pislogó gyertya világok a' meszsére kinyúló sötétségben, keskeny kerületre oszták fénysúgóiraikat. Minden középkori tudomány a' klastromokban vala elásva, 's mi nagy hálákkal tartozunk ama nagy lelkű férfiaknak, kik a' régi időnek műveit könyvtárokban, 's keziratokban az akkori uralkodó tudatlanságtól megmentve nekünk feltartották. Azonban valamint a' gazdagság örömet veti magát a' lomhaság gyáva karjai közé, úgy jövének a' tud-

Toldalék a' M. Kurirhoz.

mányok is, 's ezeknek megbetsülhetetlen emlékei a' felejdékenységnak sűrű fátyola alá, midőn a' klastromok tsarnokjaiban világi jószágok öszszefolyának; 's jöllehet e' menedék helyekben is már kevésbbé betsültettek a' tudományok, és a' nagy világnak tsak nem egészen ösméretlenek maradtak; mégis az élet zajjaitól elkülönözött termekben tsendeshalgtva nyugodtak, míg az elkortsosodott élet szellemén győző idő egy új életre kihívá őket. — Azonban ne hidjük, hogy minden tudomány elenyészett légyen; ellenben ennek szelleme bő mértékben önté ki magát nagy lelkű egyes férjfiakra, kiknek művei ragyogó sűgárként ama homályos időből hozzánk jutottak. Korán tétettek már különféle intézetek, mellyekben a' fejledező elmebeli tehetségének erejét kiki próbára tenni, 's azt gyakorolni képes vala; de tsak kevesen állották ki a' próbatétnek nehézségeit, 's bátran mondhatjuk, hogy a' tudományok jelenállapotját többnyire a' könyvnyomtatás kitalálásának köszönhetni; ugyanis a' tudományoknak kűtforrásai, mellyek ez előtt tsak a' rendkívüli fáradozás, 's számtalan költségek mellett nyilának fel, folytak most a' legnagyobb mértékben; egy új lélek hata keresztül az életen, melly magát képezni 's tökéletesíteni akará; egy nemes vetélkedés pezsegett a' tudósok szívében, kik mint a' huzó magnes ezreket vonzának magokhoz, 's vélek önerjeket oszták. Valamint egy részről a' tudományok szeretetétől égő szorgalom közönségesebb, 's az ezt előmozdító eszközök száma rendkívül nagyobb lett; úgy más részről több intézetek létesültek, mellyek egy mélyebb tekintettel az emberi szellemben állítottak; ezeket ugyan tökéleteseknek nem mondhatjuk a' tudományok 's mesterségek valódi ki mivelésére; de bizonyára azok voltak, mellyek az ifju embert ébreszték, 's alapját

megvetették a' teendő magasabb épületnek egykori végre hajtására. Az alsóbb oskolákban az ifjúság leg-szükségesebb tárgyakra, ugymint az olvasásra, írás-ra, számvetésre tanított; főképpen pedig a' rendnek feltartására fordíták az előljárók figyelmeket, melly nélkül az ember időpazérlóvá, 's a' társaság lántzában annak békeháborgató tagjává válik; tovább az erköltsiségre, és isteni félelemre, a' szüléknek adandó tiszteletre, 's mindegyik iránt kitüntetendő betsületre vetették ügyelmeket. Ezek mellett pedig a' testnek ki-mivelése el nem hagyattatott; minden nevelőnek kötelességében állott a' testnek erőségét, épségét 's kiváltképpen annak külsejét ápolni, és előmozdítani, hogy a' serdülő ifju mások előtt kellemetes, 's részéről jövőendő hivatalának kielegitésére alkalmas legyen; és azért mindent elkövettek atyáink, hogy gyermekeiket emez ügyesség megszerzésében, 's megőrzésében tehetségek szerint elősegéljék; mire nézve azokat vagy földmivelésre, vagy kézi mesterségre szorgalmatosan oktatták; ha azonban a' fiu egy magasabbra törekvő erőt mutatott tetteivel, 's szülői egyébbiránt jó állapotban valának, a' közép oskolába, vagy az úgy nevezett gymnasiumba küldetett, hol az erköltsiségben és szerénységben bővebben képeztetett, szőlő tehetsége jobban kifejtődött, 's a' szollás, és írás módja megneemesített; ezekhez járula a' földnek leírása, történetek előadása, 's a' t. a' romai írók olvastattak, 's magyaráltattak; a' képzelő tehetség nevezetesebb költők tanulása által rendes irányzást kapott, 's ha az idő engedé, lovaglás, tántz, 's fegyver játék által a' test gyakoroltatott. Ezeknek végzése után az ifiak, ha alkalmasoknak ítéltettek, átmehetének a' főoskolába, az az tudományok egyetemébe. A' fő oskolák úgy valának elrendelve azon időnek szelleme után, hogy

mányok is, 's ezeknek megbetsülhetetlen emlékei a' felejdékenységnek sűrű fátyola alá, midőn a' klastromok tsarnokjaiban világi jószágok öszszefolyának; 's jöllehet e' menedék helyekben is már kevésbbé betsültettek a' tudományok, és a' nagy világnak tsak nem egészen ösméretlenek maradtak; mégis az élet zajjaitól elkülönözött termekben tsendeshalgtva nyugodtak, míg az elkortosodott élet szellemén győző idő egy új életre kihívá őket. — Azonban ne hidjük, hogy minden tudomány elenyészett légyen; ellenben ennek szelleme bő mértékben önté ki magát nagy lelkű egyes férfiakra, kiknek művei ragyogó sűgárként ama homályos időből hozzánk jutottak. Korán tétettek már különféle intézetek, mellyekben a' fejledező elmeheli tehetségének erejét kiki próbára tenni, 's azt gyakorolni képes vala; de tsak kevesen állották ki a' próbatétnek nehézségeit, 's bátran mondhatjuk, hogy a' tudományok jelenállapotját többnyire a' könyvnyomtatás kitalálásának köszönhetni; ugyanis a' tudományoknak kútforrásai, mellyek ez előtt tsak a' rendkívüli fáradozás, 's számtalan költségek mellett nyílnak fel, folytak most a' legnagyobb mértékben; egy új lélek hata keresztül az életen, melly magát képezni 's tökéletesíteni akará; egy nemes vetélkedés pezsegett a' tudósok szívében, kik mint a' huzó magneszreket vonzának magokhoz, 's vélek önerjeket oszták. Valamint egy részről a' tudományok szeretetétől égő szorgalom közönségesebb, 's az ezt előmozdító eszközök száma rendkívül nagyobb lett; úgy más részről több intézetek létesültek, mellyek egy mélyebb tekintettel az emberi szellemben állítottak; ezeket ugyan tökéleteseknek nem mondhatjuk a' tudományok 's mesterségek valódi ki mívelésére; de bizonyára azok voltak, mellyek az ifju embert ébreszték, 's alapját

megvetették a' teendő magasabb épületnek egykori végre hajtására. Az alsóbb oskolákban az ifjúság legszükségesebb tárgyakra, ugymint az olvasásra, írásra, számvetésre tanítottak; főképpen pedig a' rendnek feltartására fordíták az előljárók figyelmeket, melly nélkül az ember időpazérlóvá, 's a' társaság lántzában annak békeháborgató tagjává válik; tovább az erköltsiségre, és isteni félelemre, a' szüléknek adandó tiszteletre, 's mindegyik iránt kitüntetendő betsületre vetették ügyelmeket. Ezek mellett pedig a' testnek ki mivélése el nem hagyattatott; minden nevelőnek kötelességében állott a' testnek erőségét, épségét 's kiváltképpen annak külsejét ápolni, és előmozdítani, hogy a' serdülő ifju mások előtt kellemetes, 's részéről jövőendő hivatalának kielegitésére alkalmas legyen; és azért mindent elkövettek atyáink, hogy gyermekeiket emez ügyesség megszerzésében, 's megőrzésében tehetségek szerint elősegéljék; mire nézve azokat vagy földmivelésre, vagy kézi mesterségre szorgalmasan oktatták; ha azonban a' fiu egy magasabbra törekvő erőt mutatott tetteivel, 's szülői egyébiránt jó állapotban valának, a' közép oskolába, vagy az úgy nevezett gymnasiumba küldetett, hol az erköltsiségben és szerénységben bővebben képeztetett, szőlő tehetsége jobban kifejtődött, 's a' szollás, és írás módja megnemesítettet; ezekhez járula a' földnek leírása, történetek előadása, 's a' t. a' romai írók olvastattak, 's magyaráztattak; a' képzelő tehetség nevezetesebb költők tanulása által rendes irányzást kapott, 's ha az idő engedé, lovaglás, tántz, 's fegyver játék által a' test gyakoroltatott. Ezeknek végzése után az ifiak, ha alkalmasoknak ítéltettek, átmehetének a' főoskolába, az az tudományok egyetemébe. A' fő oskolák úgy valának elrendelve azon időnek szelleme után, hogy

ezekben érdemes tagjai az anyaszentegyháznak, 's országoknak, nem pedig tsupán tudósok formáltassanak, és mégis azok valának, mellyek az ifjúságot főbb tzelhoz vezették, ezek által jöve a' lélek észrevehetetlenül nagyobb eszmélődéshez, mélyebben hata az emberi tudásnak mindenféle ágaiba, létre hozza műveket, mellyek még mai időben is méltán érdemlik figyelmünket, a' vetélkedésnek szikráját bennünk felvidítják, 's szívünket tsudálkozásra gerjesztik. A' fő oskolák négy tudomány karokra osztattak fel, mellyekből első isteni, második törvényi, harmadik orvosi 's természeti, negyedik szabad, vagy szép tudományoknak vala ki tűzve. Az elsőt egy nagy író tűznek nevezi „melly mindég ég felé törekszik, 's a' földön tsak azért állhat meg, hogy a' testet, mellyben találtatik, megemészsze.“ Az utolsót pedig levegővel hasonlitja össze „melly első tekinteténél fogva tsupán játszó, 's mulattató létalak, 's langyos szellő által felénk lebegteti a' virágok kellemetes illatjait; de melly életünknek lélekzet vevésre elkerülhetetlenül szükséges.“ — Egy időpont sem volt alkalmasabb a' költésre a' közép-kornak ama századjainál, mellyekben a' lovagjátékok, hartzolások, tündérmesék, nemes érzés, vitézi bátorság, és a' földfeletti tsuda tünemények leg bővebb kúlforrásokat szolgáltattak, mellyekből a' költő tudomány gazdagon merithetett. — A' fő oskolák' emez egyszerű idomai mellett nem leheté máskép, mint hogy a' felserkent lélek egy részről szünetlen előre haladván, más részről mindég mélyebben az elmúlt időknak tudományiba vissza térjen. Ehez járultak még az előkelőbbek köz vetélkedései is, mellyeknél fogva a' tudósokat, 's szépművészeket érdemesen megjutalmazni, 's őket pártolások alatt tartani törekedtek. Ez által az isten tudomány felbuzdítá férjfiait, ön szellemét

voltaképen megérteni; ez által a' törvényi kar történet
 írókat 's törvény tudósokat; az orvosi természet vizs-
 gálókat, 's tsillagászokat szüle; ez által végre a' költő
 tudomány bajnokok híres tetteit, 's Isten ditsőítését
 tellyes pompában zengedezé.

Tré mel Miklós.

Az élet philosophiájához.

Maradj Önmagad' javának hűséges az élet visz-
 szonyaiban, 's örömeiben. Olly napokat fogsz élni
 életed rövid szakaszában, mellyek borongó felle-
 gekkel boritják el itt léted piros hajnalát; igyeke-
 zetid füstbe mennek; fáradozásid zsoldját más ve-
 endi; a' hol a' Religionak liliomjait plántáltad, ott
 talán a' hiú világi érzés elhinti gyomát, vagy a' hideg-
 érzésnek dere elfojtja a' plántát. Tsak bátor szívvel,
 's erős akarattal; a' jobb bér számodra el van téve. —
 Szandékidat roszszúl ösmérik, 's tetteidet balra ma-
 gyarázzák. Valamint a' napfénynél vándorlót önnön
 árnyéka mindenütt követi, úgy követi az irigységis
 leányával, a' rágalmazással az érdemet. A' festő,
 etsetjének egyes vonásával siránkozóvá teheti a' mo-
 solygó kisdednek képét; az ügyes rágalmazó egy ra-
 vasz észrevétele által mély sebet nyithat a' tisztelt férj-
 fiu betses nevének; de ezért meg ne rettenj ön érde-
 med megszerzésétől. A' rágalmazásnak úgy, mint a'
 hazugságnak nyila az Istenségtől elfordittatik, 's a'
 nyilazót éri. És még az igaznak sebe a' nyugottabb
 lelki ösméretnek hathatós balzsama alatt béheged; az
 idő önkaszájával nyitva tartja a' gonosznak saját kezé-
 től ejtett sérülését. — Meg ne szűnj Önmagad' javának
 hűséges lenni; komor fergeteg után tisztábban fény-
 lik a' nap.

(Ugyan az.)

P i l u l á k.

1. Tollagi Jónás, hogy tapasztalásának, mellyet patvariáján felül esztendei Pesten lakással öregbíte, a' leg tágasabb mező nyíljék meg, egy két tavaszi hónapra Bétsbe utazott. Vasárnap volt, az egész város népe a' bástyákon sétált, Jónás is oda indúlt, ezzel a' gondolattal, hogy annyi jött ment közt talán egy esmerősére, vagy egy földijére találанд. Alig megy egynehány lépést: imé egy barna bajuszos, Zrinyi dolmányos, sarkantyús tsizmájú ifjú jön ellenébe. „Áh! — kiált meszszeről Jónás, — jó napot földi!“ 's elébe menvén megrázogatja kezét, — „hát hogy vagyunk, hogy vagyunk?“ — „*Wie sagen's?*“ — kérde a' vélt magyar. Jónás a' nem várt feleleten megütődve alig tudott ennyit mondani: „Botsánat, .. *bitt um Verzeihung*, .. *empfehl' mich* ..“ 's odább állt. De tsak nem fért fejébe az egész történet. Megállt, 's gondolkozott. Már ha bajuszat visel is — gondolá — hiszen bajusz nem teszen magyart, a' sarkantyú sem; de a' Zrinyi, a' Zrinyi! Gyalázatos ember! Ugyan mitsoda nemzetből lehet ez? nints-e neki nemzeti köntöse, hogy szajkóként a' páva tollakkal kérkedjék? E' gondolatok közt váll verést érez Jónás, megfordúl, 's vólt patvarista társát látja maga előtt. Éj Jónás, Jónás — szóll az — talán épen most szállasz le a' kotsiról, hogy így jelensz meg a' bástyán. Nézd: fél *krágen*-ed be van túrve, *chemisette*-d fonákúl vetted fel, *gilet*-d tsupa por, *frakkod* pelyhekkkel rakva, *pantalonod* fél szára fel gyűrődve ... 's a' t. 's a' t. Eredj szállásodra, öltözz újra 's akkor elmegyünk együtt sétálni. *Adieu!*

Bóldog Isten! — kiálta Jónás húzamos álmélkodás után — *krágen*, *chemisette*, *gilet*, *frakk*, *pantalon*, 's *Adieu* — —! pedig még fele siuts itt. — És

feltette magában Jónás, hogy a' Zrínyi dolmányt soha egy németnek sem veti többé szemére.

2. Különös ereje van a' helynek. A' maga helyén minden jó: ez olyan élet regula, mellyet arany betűkkel kellene felírunk, hogy mindég előttünk ragyogna. — Az *Alexander* előadásaival nem győzünk betelni; pedig mitsoda ő egyéb, mint egy kitanúlt hasból beszéllő (Bauchredner)? 's nintsenek-e ezer meg ezer szónokaink, kik szinte sokat tanúltak, 's egész életükben tsak a' hasokból beszéllnek? — A' hely, a' hely adja az elsőséget!

3. „Ötvent vágatok rajtad gaz ember! — dörgé az újontz patvarista az öreg falusi bírónak, — ha tüstént itt nem terem a' forspont,“ (mellyen vadászni akart menni). Akkor véletlenül benyitja az oldal szoba ajtaját principálisa, kit még az nap nem várt haza, 's a' bámúlót fülénél meg rántván: „Bravo domine frater! — monda — tsak még egyet felejtett ki formulájából, t. i. ezt: Medietate cedente judici; pedig e' nélkül a' többinek sints ereje.“

4. A' falusi tanító (hihetően egy olyan hazában, mellyben az alsó rend gyermekei nevelése nem tzel, és a' kapa kasza kerülők tanításra alkalmaztatnak, mint itt ott) az isteni gondviselés megbizonyítására a' többek közt ezzel az erősséggel is élt: „A' gabonának nagy részszét őszszel vetik el, még is tavaszszal nő meg. Már ez nyilván mutatja a' gondviselést. Mert hát ha télen nőne meg, hogy érlelhetné meg a' magokat, hogy aratnánk 's a' t.? Éhen kellene elvesznünk!“ Nevetséges úgy-e? Mutato nomine de te fabula narratur. Nem halljuk-e tsak nem minden még városi tanítóinktól is az ilyen okoskodásokat a' gondviselés megmutatására: Minden állatt ott terem, a' hol a' maga eleségét feltalálja; (tsuda, hogy a' sajt féreg

nem a' kősziklák közt terem!) az első leginkább őszszel és tavasszal esik, a' mikor leg szükségesebb; (tsuda, hogy kánikulában nem esik hó!) a' nap mindég egyenlő meszszeségre van a' földtől, — ha közelebb jönne, mindent megégetne, — ha meszszebb menne, a' hideg miatt vesznénk el!!! Óh iskolák! — O tempora!

I-ső F e l e l e t.

A' Sokfélének 6-dik száma alatt arról tett kérdésre, ha vallyon ezen utóljárókat (ragasztékokat, pótlékokat), ból, ből, ról, ról, tól, től, jobb e' így írni, vagy pedig így: búl, bül, rúl, rül, túl, túl?

A' magyar nyelv természeti alkatásához és eredetéhez képeest, mind a' kettőt nem tsak lehet, de sőt kellek is jónak tartani és állítani, és így mind kettejével írni is; minthogy mind a' kettő a' régi vagyis eredeti magyar beszéd és írás módhoz alkalmaztatva, a' torok (gutturalis) kettős, úgymint: eo, eu, ev, ou, oo, uu hangzatoknak, vagy is: beul, beol, boull, bool, reul, reol, roul, rool, teul, teol, toul, tool, tuulnak foglalja a' helyét, a' mellyek is későbbben, rövidség vagy tsinosodás okáért: ból, ből, ról, ról, tól, től, és így búl, bül—re etc. ilyen jegyzetek,“ segítségével öszve olvadtanak és eredetekre nézve a' ségítő igét *vala, vult, vount, reula, roula, roola, ruul, róla, ról*; *terila, torila, toola, tuula, túl, tól, tólja* illy formára pótolják: *asztalba — vólt. — asztal — ból — búl*; *asztalból róld, = asztról*; *asztalontúl — tólj — vólt = asztaltól*; *kementzébe vólt — vólt — kementzébül — ből*; *kementzéből róld — rolj = kementzéról - rül*; *kementzéntúl — tólj = kementzétől — túl*. Mind azon által takarékoság, könyebbség és egyformaság okáért tanátsosabb egyedül: *ból, bólt, 's a' t. használni.*

F—y.